Elżbieta Umińska-Tytoń
Uniwersytet Łódzki
Katedra Historii Języka Polskiego

NAZWY OSOBOWE LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ DZIAŁOSZYNA W XIX-WIECZNYCH METRYKACH

Antroponimia Żydów była dotąd przedmiotem zainteresowania przede wszystkim na terenach wschodniego pogranicza [por. Abramowicz, 2003, 2010; Dacewicz 2008]. Brakuje w literaturze przedmiotu opracowań materiału z pozostałych obszarów Polski. Tym cenniejsze wydają się zachowane zapisy metrykalne z terenu Polski centralnej, z miasteczka Działoszyn.

Działoszyn położony jest w południowej części woj. łódzkiego na Wyżynie Wieluńskiej. Pierwsza informacja o Działoszynie pojawia się w 1411 roku i mówi o istnieniu parafii. W 1412 roku występuje już jako miasto. Od XVI wieku licznie napływają do miasteczka Żydzi, zmuszeni do opuszczenia większych miast, m.in. pobliskiego Wielunia na mocy przywileju „De non tolerandis Judeis” zakazującego dłuższego przebywania ludności żydowskiej w mieście. W rezultacie w XVII i XVIII wieku Działoszyn stał się liczącym skupiskiem Żydów, posiadającym własny kahał czyli gminę. W XVIII wieku większość mieszkańców Działoszyna stanowili już Żydzi. Dzięki nim miasteczko stało się poważnym ośrodkiem handlowo-rzemieślniczym. Mieściły się tu także instytucje kultury żydowskiej – szkoła początkowa dla chłopców (cheder) oraz synagoga. Wśród działoszyńskich kupców znajdowały się też światłe jednostki. Na początku XIX wieku zlikwidowano kahały, a ich funkcje przejęły władze krajowe. W rezultacie od 1808 do 1824 roku akta narodzin, małżeństw i zgonów żydowskich mieszkańców gminy Działoszyn sporządzał urzędnik stanu cywilnego gminy, którym był najpierw burmistrz, później proboszcz [zob. Szczerkowska, 2006]. Przedmiot niniejszej analizy stanowią akta z 10 lat od 1809 do 1818 roku [metryki.genealodzy.pl (dostęp: 10.08.2014)].

Metryki, o których mowa, pisane były w języku polskim. Niekiedy świadkowie podpisywali się po hebrajsku. Dopiero od 1867 roku zaczęto sporządzać księgi metrykalne w języku rosyjskim. Tekst metryki był standardowy, porównywalny z analogicznymi zapisami z różnych obszarów kraju. W akcie urodzenia czytamy¹:

Roku Tysiącznego Ośmsetnego Dziewiątego Dnia Dziewiętnastego Miesiąca Maja o godzinie drugiej popołudniu Przed Nami Proboszczem Działoszyńskim sprawującym Obowiązek Urzędnika Stanu Cywilnego Gminy Działoszyńskiej Powiatu Wieluńskiego w Departamencie Kaliskim Stawił się Starozakonny Zelig Abrahamowicz Pakciarz liczący lat Czterdzieści Sześć w Szczytach zamieszkały y okazał Nam Dziecię Płci Żenskiej, które urodziło się w Domu Dworskim pod Numerem Drugim na Dniu Osmym Maja Roku bieżącego, oświadczając, iż iest spłodzone Zniego y Róży z Szałowiczów Dwadzieścia lat mającej, iego Małzonki, y że życzeniem iego iest nadać mu Imię Raica. Po uczynieniu powyższego Oświadczenia y Okazaniu Dziecięcia w przytomności Adama Gornego liczącego lat Dwadzieścia y ieden służącego Plebanskiego, tudzież Moska Dawidowicza Gościnnego Działoszyńskiego, który Rok Czterdziesty skończył. Po Czem Akt niniejszy urodzenia stawiającym przeczytawszy podpisany został przez nas samych, Oyca y iednego Świadka to iest Marka Dawidowicza, a drugi zaś świadek pisać nieumie.

W akcie zawarcia małżeństwa zapisano:

Roku Tysiącznego Ośmsetnego Dziewiątego Dnia piętnastego Miesiąca Maia. Przed Nami Proboszczem Parafii Działoszyńskiej, sprawującym Obowiązek Urzędnika Stanu Cywilnego Gminy Trębackiej Powiatu Wieluńskiego w Departamencie Kaliskim stawił się starozakonny Salomon Aaronowicz mający lat podług złożoney metryki wydanej od Synagogi Działoszyńskiej Dwadzieścia Siedm będąc Synem Lewka Aarona z Wsi Rychłocic – stawiła się także panna Gitla Corka Joachima Markusa w Assystencji wspomnionego Oyca swego, licząca podług złożoney metryki od Synagogi Działoszyńskiej wyiętej lat Dwadzieścia Cztery, przy Oycu swym w Wsi Trębachewie dotąd zostająca ktoren iest Kaczmarzem w pomieniony Wsi. – Strony stawiające żądają, abyśmy przystąpili do Obchodu ułożonego pomiędzy nimi Małżeństwa ktorego Zapowiedzi wyszły Przed Głównymi Drzwiami Naszego Domu Gminnego, to iest: Pierwsza dnia siódmego Miesiąca Maia, Druga dnia czternastego tegoż Miesiąca. Gdy o żadnym tamowaniu rzeczzonego Małżeństwa uwiadomieni nie zostaliśmy, a przytomni Oycowie na Obchod niniejszego Małżeństwa zezwalaia, przychyliając się zatym do żądania stron po przeczytaniu Wszystkich wyżej wspomnionych Papierów, y Działu szostego w Tytule Kodeksu Napoleona o Małżeństwie, zapytaliśmy się przyszłego Małzonka y przyszłej Małzonki czyli chcą połączyć się z sobą związkiem Małżeńskim? Na co gdy każde z nich oddzielnie odpowiedziało, iż taka ich iest Wola; ogłaszamy w Jimieniu Prawa, iż Salomon Aaronowicz y Panna Gitla Markusówna połączyli się z sobą węzłem Małżeństwa – Czego spisaliśmy akt w przytomności Moška Dawidowicza liczącego lat trzydzieści dwa, Jakuba Moskowicza tyleż lat mającego, y Herszlika Markowicza lat czterdzieści liczącego Mieszkańców działoskich y pokrewnych wspomnionych Aktorów. – Akt niniejszy został stawiającym tu osobom przeczytany y tak przez nas iako y Osoby tu wyrażone podpisany.

¹ Zachowano ortografię zabytku. Zrezygnowano jedynie z zaznaczania długiego *s*, oddając je jako *s*.

W metrykach zgonu zapisywano szczegółowe dane osoby zmarłej oraz zgłaszających zgon świadków:

Roku Tysiącznego Ośmsetnego Jedynastego Dnia Siedmnastego Miesiąca Stycznia o godzinie Osmey zrana. Przed Nami Proboszczem Działoszyńskim Urzędnikiem Stanu Cywilnego Gminy Działoszyńskiej w Departamencie Kaliskim Powiecie Wieluńskim stawili się sławetny Jakob Passecki liczący lat pięćdziesiąt Obywatel Działoszyński y Pracowity Karol Pędzel Komornik liczący lat Czterdzieści w Działoszylinie zamieszkali y Oświadczyli Nam iż dnia Szesnastego Miesiąca Stycznia Roku bieżącego o godzinie jedynastej w nocy Frameta Mędlowiczówna miesięcy dwa mająca Corka Szai Mędlowicza Maýstra Konsztu Krawieckiego w Działoszylinie zamieszkałego z Hanką z Moskow Mędlowiczową Małżonkow Umarła w domu pod numerem sto dziewięć. Po Czem Akt Niniejszy Oświadczającym przeczytany y podpisany został przez Nas Samych bo Oświadczający pisac nie umieją. – Xiądz Woyciech Szymanski proboszcz Działoszyński Urzędnik Stanu Cywilnego.

Przedstawione przykładowo zapisy z ksiąg metrykalnych wskazują, że na początku XIX wieku identyfikacja ludności żydowskiej oparta była na imionach. Akta urodzeń dają wgląd w proces nominacji. W latach 1811–1818 zarejestrowano 170 dzieci (54 dziewczynki i 118 chłopców). Nadawano im na ogół jedno imię. Dwa imiona otrzymało zaledwie 6 dziewczynek (*Marya Esterka, Chaja Bajla, Esterka Dobra, Bajla Tamer, Ita Ela, Lara Inda*) i 19 chłopców (*Abraham Berek, Judka Michał, Mędel Salomon, Izaak Jakob, Jakob Mojżesz, Abraham Bier, Dawid Hesse, Izrael Icek, Szlama Dawid, Judka Smol, Judas Mosiek, Ajzyk Jakob, Elias Mandel, Jakob Mortke, Elias Szaja, Józef Fajbis, Dawid Icek, Icek Lajzer*).

Repertuar imion męskich wykorzystanych w omawianym czasie do nominacji składa się przede wszystkim z imion powstałych na bazie języka hebrajskiego:

a) wywodzących się z Biblii:

Abraham, Abram (hebr. *abraham* ‘ojciec jest wzniosły’ lub z akad. ‘ojciec kocha’; pierwszy patriarcha, protoplasta narodu żydowskiego)²,

Ajzyk, Icek, Izaak (: *Icchak*, hebr. *jicchaq* ‘Bóg się uśmiechnął’; patriarcha, syn Abrahama),

Boruch (: *Baruch*, hebr. *baruch* ‘błogosławiony’; syn Neriasza, sekretarz Jeremiasza),

Dawid (hebr. etym. niepewna, związana z rdzeniem *dod*, ‘krewny’ lub ‘umiłowany’; najmłodszy syn Jessego z Betlejem, namaszczony przez Samuela na króla),

² Charakterystyka językowa imion za: Abramowicz, 2010, s. 37–124.

- Elias* (: *Elia*, hebr. *elijah(u)* ‘Jahwe jest moim Bogiem’; prorok w Tiszbe w Galaadzie i in.),
- Haskiel*, *Hesse* (: *Ezechiel*, hebr. *jechezqe’l* ‘niech Bóg uczyni mocnym’; kapłan i prorok uprowadzony do Babilonii, autor Księgi Ezechiela),
- Izrael* (hebr. *jisra’el* ‘Bóg okazał się mocny’; imię Jakuba nadane mu przez Boga po walce),
- Jakob*, *Jankiel*, *Ankiel* (: *Jakub*, hebr. *ja’aqob* z sem. *ja’aqob’el* ‘niech Bóg strzeże’; syn Izaaka i Rebeki),
- Joachim* (hebr. *Jehojachim* ‘Bóg wzmocni’),
- Jozef* (hebr. *josep* ‘niech (Bóg) doda (więcej dzieci)’; syn Izraela, patriarcha),
- Judka*, *Judelajb*, *Judas* (: *Juda*, hebr. *jehuda*, tradycyjnie łączone z czasownikiem *jadah* ‘wielbić’; syn Jakuba i Lei, eponim rodu pokolenia Judy),
- Lajzer* (: *Eliezer*, pol. Łazarz, z hebr. *eli’ezer* ‘Bóg wspomógł’; Damasceńczyk, przyszły spadkobierca Abrahama),
- Lewek* (: *Lewi*, hebr. *lewi* ‘przyłączony’; syn Jakuba i Lei, eponim rodu kapłańskiego),
- Michał* (: *Mikael*, hebr. *mika’el* ‘któż jak Bóg’; ojciec Setura, ojciec Zebadiasza),
- Mortke* (: *Mardocheusz*, hebr. *mordokaj* ‘(należący do) Marduka’; Beniaminita, krewny i opiekun Estery),
- Mosiek*, *Mojżesz* (: *Mosze*, hebr. *mosze*, im. teoforyczne, pochodzenia egipskiego z elementem *mos* ‘syn’, etymologia popularna ‘wydobyty z wody’; wybawiciel Izraela z niewoli egipskiej),
- Salomon*, *Szlama*, *Zelman*, *Smul*, *Smol* (: *Salomon*, hebr. *szelomo* ‘człowiek pokoju’; syn Dawida i Betszeby, urodzony w Jerozolimie następca tronu),
- Szaja* (: *Izajasz*, hebr. *jeszajah(u)* ‘Jahwe jest zbawicielem’; syn Amosa, prorok w Judzie),
- Szaul* (: *Saul*, hebr. *sza’ul* ‘wyproszony (u Boga)’; król Edomu, ostatni syn Symeona),
- Szymon* (hebr. *szim’on* ‘(Bóg) wysłuchał’; drugi syn Jakuba i Lei i in.);

b) zaczerpniętych z Talmudu:

Major, *Majer* (: *Mejer*, hebr. *meir* ‘światlisty, lśniący, świecący’).

Pozostałe imiona rozwinęły się w jidisz:

Berek, *Bier* (: *Ber*, jid. z niem. *Bär* ‘niedźwiedź’, może też łączyć się z niem. imionami Bernhard, Bernold),

Fajgel, Fajbisz, Fajwisz (: *Fajwusz*, łac. *vivus* ‘żywy, żyjący’, kalka imienia Chaim),

Herszlik (: *Hirsch*, jid. z niem. *Hirsch* ‘jeleń’, nawiązanie do Neftalego),

Lipman (jid. z niem. *Liebe* ‘miłość’ i *Mann* ‘mężczyzna’),

Mędel, Mendel (: *Man*, jid. z niem. *Mann* ‘mężczyzna’)

Wulf (: *Wolf*, jid. z niem. *Wolf* ‘wilk’, nawiązuje do błogosławieństwa Jakuba, możliwe też pochodzenie od imion z Wolf- Wolfgang, Wolpert, Wolfram i in.).

Nieliczne zostały zapożyczone od Chrześcijan:

Bendent (: *Benedykt* z łac. *benedictus* ‘błogosławiony’),

Marek (: *Marcus* ‘należący do Marsa – boga wojny, związany z Marsem),

Sender (: *Aleksander* z gr. *alexo* ‘bronieć, wspomagam’ i *aner* ‘mąż, mężczyzna’).

W zasobie imion żeńskich form biblijnych jest znacznie mniej. Zresztą w samej Biblii imion kobiecych nie jest wiele. Należą tu:

Chewka (: *Ewa*, hebr. *chawwa* ‘żyjąca, życiodajna’; imię nadane przez Adama swojej żonie jako ‘matce wszelkiego życia’),

Cypra (: *Cypora*, hebr. *cippora* ‘samica wróbla’; żona Mojżesza, córka kapłana Medianitów),

Dobra (: *Debora*, hebr. *debora* ‘pszczoła’; piastunka Rebeki),

Ela (: *Elżbieta*, hebr. *eliszeba* ‘El jest pełnią, szczęściem’; żona Aarona, matka kapłanów),

Esterka (: *Estera*, hebr. *ester* ‘gwiazda’, wg tradycji żydowskiej ‘ukryta’; bohaterka Księgi Estery),

Ita (: *Judyta*, hebr. *jehudit* ‘Judejka, Żydówka’; córka Chetyty Beeriego, żona Ezawa),

Laja (: *Leja*, hebr. *le’a* ‘silna, dzika krowa’; starsza córka Labana i żona Jakuba),

Marya (hebr./aram. ‘wywyższona’; siostra Mojżesza i Aarona),

Rachel, Rochla (: *Rachela*, hebr. *rachel* ‘owieczka’; młodsza siostra Labana, żona Jakuba, matka Józefa i Beniamina),

Ryfka, Rysla, Resla (: *Rebeka*, hebr./aram. *Ribka* ‘młócąca’; córka Betuela, siostra Labana, żona Izaaka, matka Ezawa i Jakuba),

Sara (hebr. *sara* ‘księżniczka, pani’; żona Abrahama, matka Izaaka i pokoleń Izraela),

Tamer, Temerka (: *Tamar*, hebr. *tamar* ‘palma’; Kananejka, matka Peresa i Zeracha; córka Absaloma).

Nieliczne są imiona hebrajskie postbiblijne:

Chaja (hebr. ‘życie’, żeński odpowiednik męskiego imienia Chaim),

Małka (hebr. *malka* ‘królowa’).

Liczniej natomiast przedstawia się zasób imion powstałych na gruncie języka jidisz:

Bajla (: *Bejla*, jid. z fr. *belle* ‘piękna’),

Bluma (jid. z niem. *Blume* ‘kwiat’),

Frajda (: *Frejde*, jid. z niem. *Freude* ‘radość’),

Gentel (: *Genendel*, jid. na bazie imienia *Genana* / *Gnane* ‘imiennik, imienniczka’),

Gitla (: *Guta*, jid. na bazie niem. imienia *Guda* / *Guoda* – krótka forma od im. z *Gud-*, *Gund-* np. *Gudrun*, *Gudula* – lub ap. niem. *Güte* ‘dobroć’),

Hindla (: *Hinda*, jid. z niem. *Hindin* ‘łania’, kalka hebr. im. *Ciwia*),

Lebba (: *Liba*, jid. z niem. *Liebe* ‘ukochana’),

Majta (: *Mejtel*, etym. niepewna, może nhebr. *mejtal* ‘krople rosy’ lub im. *Matylda*),

Perla (: *Perel*, jid. z niem. *Perle* ‘perła’, kalka im. hebr. *Margolies*).

Gdyby uwzględnić wszystkie imiona, jakie znalazły się w metrykach (nie tylko nadane dzieciom urodzonym w omawianym dziesięcioleciu), powyższy wykaz znacznie by się wzbogacił. Zawsze jednak widoczne jest upodobanie działoszyńskich Żydów do określonych imion. Do najczęściej wykorzystywanych imion do nominacji jednoimiennej chłopców należały w omawianym okresie *Mosiek* (11), *Jakob* i *Herszlik* (8), z żeńskich *Esterka* i *Ita* (3). Trudno dociec, co decydowało o wyborze imienia. Na podstawie zapisów metrykalnych można jedynie sądzić, że pewne znaczenie miała tradycja rodzinna. Zdają się o tym świadczyć następujące zapisy³:

stawił się Marek Szlamkowicz (...) dać na imię Szlamka... 1814/63u,
stawił się Dawid Jankłowicz, kupiec wełny (...) zrodzone z Chaji Michałowiczówny (...) dać na imię Michał 1811/80u,

³ Zachowano pisownię oryginału. Cytaty opatrzone rokiem, z którego pochodzi zapis, numerem zapisu i symbolem u, z, m oznaczającym odpowiednio księgę urodzeń, zgonów i małżeństw.

stawił się Nachum Abrachamowicz Fabrykant Miodu (...) z niego i Laji Smulowiczowny (...) dać na imię Smul 1811/88u,
stawił się Herslik Ickowicz kupiec Wełny (...) na imię Icek 1811/98u,
stawili się Chil Dawidowicz (...) syn Dawida Chyłowicza już zmarłego 1811/24m,
stawili się Szymon Jakobowicz [syn] Jakoba Szymkowicza 1811/25m.

W rezultacie wcale nierzadkie były zestawienia typu:

Abram Abramowicz 1813/31u,
Kopel Kopłowicz 1818/199u,
Lewek Lewkowicz 1814/7u, 1813/55u,
Mosiek Moskowicz 1818/44u, 1818/164u,
Smul Smulowicz 1818/149u.

Charakterystyczną cechą wykorzystanego do nominacji imiennictwa jest przewaga form zniekształconych fonetycznie, skróconych oraz pochodnych od pełnych oficjalnych form imion hebrajskich i jidyjskich, zazwyczaj derywowanych sufiksalnie (za pomocą słowiańskich formantów: *-ek, -ko, -ka* lub jid. *-el*). Powyższy stan imiennictwa nie jest specyficzny dla Działoszyna z początku XIX wieku. Podobne imiona i ich warianty nadawano zarówno w wiekach wcześniejszych, jak i późniejszych w różnych rejonach kraju [por. Dacewicz, 2008; Abramowicz, 2010]⁴.

Obok imienia dodatkowym elementem identyfikacyjnym Żydów działoszyńskich były formy patronimiczne. Stosowano je zarówno w identyfikacji kobiet, jak i mężczyzn. W większości były formami żywymi, jednopokoleniowymi. Następna generacja tworzyła własne formy na podstawie imienia ojca z tej generacji, np.

w przytomności Jakoba Bendetowicza Syna Bendeta Moskowicza, a Brata Rodzonego (...) Zelka Bendetowicza 1811/8m,
stawili się Joachim Lewkowicz Mistrz kunsztu Krawieckiego (...) w asystencji ojca Lewka Szlamowicza Handlerza Przekupnika (...) tudzież Panna Perla Lachmanowiczowna [córka] Lachmana Lewkowicza... 1811/5m,
stawili się Szymon Jakubowicz [syn] Jakuba Szymkowicza Handlerza Przekupnika 1811/25m.

Niemal bezwyjątkowo formy patronimiczne identyfikują małe dzieci w aktach zgonów:

⁴ Zachowano pisownię oryginału. Cytaty opatrzone rokiem, z którego pochodzi zapis, numerem zapisu i symbolem *u, z, m* oznaczającym odpowiednio księgę urodzeń, zgonów i małżeństw.

*Chaja Joskona licząca lat dwa córka Joska Aronowicza (...) umarła 1811/56z,
Mosiek Abrahamowicz liczący lat dwa syn Abrahama Moskowicza 1811/24z.*

Forma patronimiczna służyła identyfikacji panien i kawalerów, a także kobiet zamężnych, np.:

*stawił się Icek Moskowicz kupiec wełny (...) i okazał dziecię (...) z niego
i Łaji Lewkowiczowny (...) Małżonki iego 1811/98u.*

Kobiety dojrzałe, a zwłaszcza wdowy były nazywane formą pochodną od imienia męża:

*Panna Sara Herszlikowiczowna (...) w asystencji Matki Krawli z Ickowiczow
Herszlikowiczowy wdowy 1812/1m,
Esterka Cherszlikowiczowa wdowa licząca lat 70 Małżonka Złotnika w Dzia-
łoszynie 1811/5z,
Dwora Herszlikowiczowa licząca lat 70 Małżonka Herszlika Lewkowicza iuż
także zmarłego umarła 1811/60z,
Rochyma Boruchowa wdowa licząca lat 60 Małżonka Borucha Jankla Han-
dlarza 1811/7z.*

Formuła identyfikacyjna kobiet zamężnych stawiała się więc trójelementowa. Składały się na nią: imię + forma pochodna od imienia ojca wskazująca na ród + forma pochodna od imienia męża. Bardzo rzadko dodawano jeszcze jakiś element np. wskazujący na wykonywany przez męża zawód np.

*Pessa z Godłowiczow Jozefowiczowa Wiernikowa licząca lat 70 zamieszkała
w Działoszynie, córka Godla Dawidowicza i Pessy Markowiczowney, mał-
żonka Jozefa Moskowicza Wiernika Synagogi Działoszyńskiej 1821/72z,
Herszlik Zelmowicz (...) syn Zelmana Jozkowicza (...) y Estery z Szlamowi-
czow Jozkowiczowy 1811/7z.*

Patronimy dla każdej osoby tworzone na wzór słowiański: dla mężczyzn za pomocą suf. *-owicz || -ewicz*, dla córek *-ówna*. Formy andronimiczne tworzone przyrostkiem *-owa*, wyjątkowo *-ina*:

Bella Manalina licząca lat 40 Małżonka Manaty Mendłowicza 1811/17z.

Nie zawsze jednak występowała forma patronimiczna, niekiedy dodatkowym elementem identyfikującym było imię ojca bez przekształceń słowotwórczych typowych dla patronimików np.:

*Szlama Fajbisz liczący lat dwa syn Fajbisza Haskłowicza 1811/12z,
Jankiel Fajwisz mający dni 6 syn Dawida Fajwisza 1811/13z.*

Imię w funkcji drugiej części zestawienia nazewniczego dość często się pojawia, np.:

*stawił się Szlama Judka kupiec wełny 1811/2u,
Szlama Michałowicz syn Michała Szlamy Handlerza 1811/17z,
stawili się starozakonny Herszlik Littman Piekarz 1811/23z.*

W takich przypadkach urzędnik drugie imię traktował jak nazwisko. Świadcą o tym rejestry zamieszczane zwykle na końcu księgi metrykalnej. W akcie urodzenia czytamy: *stawił się Mojżesz Tobiasz (...) nadać imię Izrael...* 1814/6u. W rejestrze urodzonych zapisano dziecko jako *Izrael Moyżesz*; w akcie zgonu zapisano, że *Abraham Mortka liczący miesiące trzy, syn Moska Lewkowicza Muzykanta y Maryi Lewkowiczowny umarł* 1811/13z. W rejestrze zmarłych zapisano *Abraham Mortka*, formę *Mortka* uznając za nazwisko.

Sądzić można, że forma patronimiczna miała przez pewien czas charakter wybitnie urzędowy. W codziennej komunikacji używano zaś imienia ojca jako dodatkowego elementu identyfikacyjnego. Zdaje się o tym świadczyć następujący przykład: (...) *w przytomności starozakonnych Beniamina Szaji Pieczętarza (...) tudzież Szlamy Lewkowicza kupca różnych towarów...* 1818/208u. Pod aktem ów Szlama Lewkowicz podpisał się jako *Lewek Szlamka*.

Forma patronimiczna oznaczająca początkowo syna lub córkę nosiciela imienia, od którego powstała, z czasem poszerzała swój zasięg, obejmując całą rodzinę w jednym pokoleniu. W takiej funkcji występowała jako nazwa rodowa kobiety: *syn Michała Szlamy (...) y Rochli z Herszlikowiczów Michałowiczowy* 1811/18z.

Jednocześnie coraz liczniej pojawiają się zapisy świadczące o przechodzeniu form patronimicznych do następnego pokolenia:

*Jankiel Ickowicz (...) syn Szmula Ickowicza 1811/7z,
stawił się Herszlik Lewkowicz (...) w asystencji ojca swego Mocha lewkowicza Kelnera Szynkarza i matki Channy z Ickowiczów lewkowiczowy*
1812/21m,
*Esterka Abramowiczowna Córka Jakoba Abramowicza 1811/6z,
Perla Aaronowiczowna córka Herszlika Dawida Aaronowicza 1820/80z,
Herszlik Lewkowicz (...) w asystencji ojca swego Mocha Lewkowicza*
1812/21m.

W analizowanym czasie w Działoszynie zupełnie sporadycznie zdarzały się dodatkowe określenia identyfikacyjne, występujące obok imienia i patronimikum. Znajdujemy pojedyncze przykłady nazwiska:

a) odmiejscowego:

Azyk Wrocławski (...) przekupnik 1811/7z,

b) patronimicznego utworzonego sztucznie członem niem. *-berg* od nazwy osobowej *Gołda*:

stawili się starozakonny Tobiasz Syiewicz Goldberg Handlerz (...) w asystencji brata swego rodzonego Jakoba Szyiewicz Handlerza... 1812/22m,

c) powstałe na wzór polskiego przymiotnika z *-in* od n.os. *Czarny*:

(...) Lewek Moskowicz Czarnin Komornik (...) syn Moska Jakobowicza Czarnina 1811/75z,

Pewną osobliwością jest zestawienie trzyelementowe:

stał się starozakonny Lewek Xiężę Liwerant... 1811/4u,
w przytomności Lewka Xiążęcia Liweranta... 1811/5u.

Następująca po imieniu *Lewek* forma *Księżę* jest zapewne odpowiednikiem imienia *Michał*. Według Proroctwa Daniela nosił je anioł opiekuńczy ludu Bożego, zwany Księciem (Dn 10,13,21). Trzeci element *Liwerant* notowany jest także wśród nazwisk Żydów białostockich i wywodzony z św. *liuwer* ‘wierzyciel’ [Abramowicz, 2003], w innym miejscu [Abramowicz, 2010] zaś od jid. z ukr. *liwerant* ‘kontrahent, handlarz końmi’. Jednokrotnie poświadczona jest też forma *Liwarowski*: *stał się starozakonny Lewek Xiężę Liwarowski... 1811/4u*. Człon ten regularnie był stosowany w formułach urzędowych, natomiast w podpisie zawsze tylko *Lewek Xiężę*.

Pozostałe nazwiska obcego pochodzenia, jakie pojawiły się w analizowanych aktach (*Zusman, Leybel, Nayman, Fiszel* itd.) należą do mieszkańców przybyłych do Działoszyna z innych miejscowości (Żarek, Tuszyna, Piotrkowa Trybunalskiego, Częstochowy).

WNIOSKI

Z dokonanego przeglądu materiału onomastycznego wynika, że w drugiej dekadzie XIX wieku Żydzi w Działoszynie nie posługiwali się jeszcze nazwiskiem rozumianym jako dziedziczne miano rodowe. Podstawą formuły identyfikacyjnej

było imię własne oraz imię ojca. W zgromadzonym materiale nie dostrzeżono matronimów.

Imiennictwo Żydów odznacza się przywiązaniem do własnej tradycji. Dzieciom nadawano przede wszystkim imiona rodzime: biblijne, postbiblijne oraz powstałe w języku jidysz. W użyciu (także urzędowym) były formy potoczne imion, nierzadko w wersji spolonizowanej (np. *Lewek*, *Mosiek*, *Icek* itp.). W szerokim zakresie stosowane były żywe formacje patronimiczne, tworzone według wzorów polskich oraz andronimiczne dla kobiet zamężnych. W aktach metrykalnych widoczne są dążenia pisarzy do narzucenia Żydom nazwiska. Obok żywych, jednopokoleniowych patronimów obserwujemy pierwsze przykłady ich dziedziczności. Sporadycznie pojawiają się inne formy identyfikacyjne obok patronimu. Analiza zapisów z późniejszych lat XIX wieku powinna pokazać tempo zmian w zakresie stabilizacji nazwiska żydowskiego. Ta jednak będzie przedmiotem osobnego studium.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

akad.	– akadyjski	łac.	– łaciński
ap.	– apelatywum	n.o.	– nazwa osobowa
aram.	– aramejski	nhebr.	– nowohebrajski
etym.	– etymologia	niem.	– niemiecki
fr.	– francuski	pol.	– polski
gr.	– grecki	sem.	– semicki
hebr.	– hebrajski	śwn.	– średnio-wysoko-niemiecki
im.	– imię	ukr.	– ukraiński
jid.	– jidyjski		

BIBLIOGRAFIA

- ABRAMOWICZ Zofia, 2010, Antroponimia Żydów białostockich, Białystok.
 ABRAMOWICZ Zofia, 2003, Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich, Białystok.
 BRZEZINA Maria, 1986, Polskie zdrobnienia imion żydowskich w utworach literackich, „Język Polski”, 66, z. 3–4, s. 269–275.
 DACEWICZ Leonarda, 2008, Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku, Białystok.
 SZCZERKOWSKA Teresa, 2006, Działoszyn i okolice, Działoszyn.
 metryki.genealodzy.pl (dostęp: 10.08.2014).